

rına, mallarına, dinlerine ve dillerine dokunulmayacağı, örf ve âdetlerini koruyacakları şeklindeki taahhütlere aykırı olarak her yola başvurdu ve camilerin tamamını kiliseye çevirirken ibadetin engellenmesi için halka yıkanma yasağı dahi getirdi. Fakat onun bu tutumu beklediği sonucu vermediği gibi çeşitli isyanlara yol açtı. 1499'da Gırnata'nın Beyyâzîn (Albaicín) semtinde, 1500'de Büşürât (Alpujarras) ve 1501'de Ronda ve Bermeja'da ayaklanmalar başladı. Kral II. Fernando (Ferdinand) ve Kraliçe İzabella, kanlı bir şekilde bastırılan bu isyanları Gırnata antlaşmasını tamamıyla geçersiz saymaya fırsat bildiler ve antlaşmayı çiğnedikleri iddiasıyla müddecenlerden ya vaftiz olmalarını ya da ülkeyi terketmelerini istediler. Halkın çok azı sürgünü göze alabildi ve asil çoğunluk vaftize boyun eğmek zorunda kaldı. Toplu vaftizlerin ardından yeni hıristiyanların teşir altında kalmasını önlemek amacıyla başka şehirlerden gelen müslümanların Gırnata'ya girişi yasaklandı. 1502'de Kastilya ve León topraklarında yaşayan müddecenlere hemen ülkeyi terketmeleri, aksi takdirde Hıristiyanlığa girmiş sayılacakları bildirildi. Kral II. Fernando, bu kararı daha sonra Kastilya Krallığı'na bağladığı Neberre'de de (Navarra) uyguladı (1512). Kastilya ve León müddecenlerinin büyük çoğunluğu vaftiz olurken Neberre'dekilerin bir bölümü buldukları toprakların Fransa'ya yakınlığından yararlanarak bu ülkeye göç etti; göçemeyenler ise diğerleriyle aynı kaderi paylaştı (bk. MORİSKOLAR).

Hıristiyanlaştırma politikası çerçevesinde bu gelişmeler yaşanırken Gırnata müddecenleri Memlükler ve Osmanlılar'dan yardım istediler. Memlük Sultanı Kayıtbay, müslümanlara yapılan baskılardan vazgeçilmezse kendisinin de hâkimiyeti altında bulunan hıristiyanlara benzer şekilde davranacağını ilân etti; fakat İspanya'dan gelen elçinin girişimleri sonucu bu kararı uygulamaya koymadı. Osmanlı Padişahı II. Bayezid ise bir taraftan müslümanlara uygulanan baskılara son verilmesini sağlamak amacıyla papalık nezdinde teşebbüste bulunurken bir taraftan da Kemal Reis'i bir donanmayla Akdeniz'e gönderdi (1505). Kemal Reis bu sefer sırasında Mâleka ve Balear adalarını vurdu; bu arada bir kısım müddeceni Kuzey Afrika'ya ve İstanbul'a taşıdı.

Gırnata, Kastilya ve Neberre'de takip edilen sert politikanın aksine Aragon, Belensiye ve Berşelüne'deki müddecenleri hıristiyanlaştırmak için uzun süre yalnızca

misyonerlerden faydalanıldı. Bunda, söz konusu bölgelerdeki yönetici sınıfın arazilerinin ucuz ve nitelikli iş gücünün ana kaynağını teşkil eden müddecenler tarafından işletilmesinin önemli rolü vardır. Çünkü onlar ziraat alanında Endülüs medeniyetinden miras kalan bir birikime sahiptiler. Turtüşe Asiller Meclisi 1495'te, Berşelüne Asiller Meclisi 1503'te ve Münteşûn (Monzon) Asiller Meclisi 1510'da Kral Ferdinand'dan bölgelerindeki müddecenlerin kendi istekleriyle vaftiz olabileceklerini, bunun dışında kesinlikle din değiştirmeye veya sürgüne zorlanamayacaklarını ifade eden taahhütler almayı başarmışlardı. Ancak 1520'de Belensiye bölgesinde toprak ağalarına karşı çoğunluğu dindar köylülerden oluşan halkın başlattığı Germanía isyanı asilzadeler kadar müddecenleri de hedef aldı. Rahiplerin harekete geçirdiği kitleler Şâtibe (Játiva), Polop, Uriyûle (Orihuela), Albayda, Oliva ve Olevagra'da müddecenleri zorla vaftiz ettirdiler ve camilerini kiliseye çevirdiler. 1522'de isyan bastırılınca müddecenler kadar onları koruyan efendilerin de baskı altında gerçekleştirilen vaftizlerin geçerli sayılmaması gerektiğini dile getirdiler. Fakat I. Karlos (Şarlken), konuyu incelemek üzere Madrid'de kurduğu komisyonun görüşleri doğrultusunda 4 Nisan 1525'te çıkardığı bir fermanla baskı ve şiddet altında gerçekleştirilmiş de olsa müddecenlere uygulanan vaftizin geçersiz sayılmayacağını ilân etti. Arkasından da üst üste çıkardığı fermanlarla Papa VII. Clement'in tavsiyeleri doğrultusunda Aragon, Belensiye ve Katalonya bölgelerinde yalnız köle statüsündeki müslümanların bırakılacağını, müddecenlerin ancak Hıristiyanlığa girdikleri takdirde yerlerinde kalabileceklerini, aksi halde İspanya dışına sürüleceklerini bildirdi. Müddecenlerin sürülmesinin ya da din değiştirerek şeklen de olsa hıristiyanlarla eşit hale gelmelerinin ekonomik açıdan kendilerine vereceği büyük zararın endişesini taşıyan asilzadeler, fermanlardaki hükümlerin askıya alınması için yoğun çaba harcadılarsa da bir başarı elde edemediler. Söz konusu kararlar özellikle Belensiye bölgesinde yer yer ayaklanmalara sebep oldu; ancak bunlar da sonucu değiştirmede ve ayaklanmaların bastırılmasının ardından müddecenlerin malları yağmalandı, cami ve mescidleri tahrip edildi, kitapları yakıldı ve toplu şekilde vaftizleri sağlandı. Böylece en sona bırakılan Aragon, Katalonya ve Belensiye bölgelerindeki müddecenlerin de vaftiz edilmesiyle İspanya'da bütün vatandaşların hıristiyanlaştırılması süreci ta-

mamlanmış, geri kalan müddecenlerin tamamı Moriskolar'a dönüşmüş oldu (müddecen dil ve edebiyatı, sanatı için bk. ALJAMİA; ALKAZAR; ENDÜLÜS [Sanat]).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Fernández y Gonzáles, *Estado social y político de los mudéjares de Castilla*, Madrid 1866; C. López Martínez, *Mudéjares y moriscos sevillanos*, Sevilla 1935; I. de las Cagigas, *Los Mudéjares*, Madrid 1948-49, I-II; J. Torres Fontes, *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Murcia 1965; M. Abdullah İnân, *Nihâyetü'l-Endelüs*, Kahire 1966; M. A. Ladero Quesada, *Los mudéjares de Castilla en tiempos de Isabel I*, Valladolid 1969; a.mlf., *Granada, Historia de un país islámico (1232-1571)*, Madrid 1969; J. Boswell, *The Royal Treasure Muslim Communities under the Crown of Aragon in the Fourteenth Century*, New Haven 1977; M. González Jiménez, "Orígenes de la Andalucía cristiana", *Historia de Andalucía* (ed. A. Domínguez Ortiz), Madrid 1980-81, II, 250-253; Anwar G. Chejne, *Islam and the West: The Moriscos*, Albany 1983; Nebil Abdülhay Rıdvân, *Cühüdül-'Osmâniyyin li-inkâzî'l-Endelüs ve istirdâdihî*, Mekke 1408/1988; *Muslims under Latin Rule* (ed. J. M. Powell), New Jersey 1990; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, Ankara 1994-97, I-III; a.mlf., "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, IX, 393-408; a.mlf., "İspanya Krallığı'nın Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", *ACÜFD*, XXXV (1996), s. 243-284; Lütfi Şeyban, *Reconquista: Endülüste Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, İstanbul 2003; Mark D. Meyerson, "The War Against Islam and Muslims at Home: The Mudejar Predicament in the Kingdom of Valencia During the Reign of Fernando, el-Católico", *Sharq al-Andalus*, sy. 3, Alicante 1986, s. 103-113; P. S. van Koningsveld – G. A. Wieggers, "The Islamic Statute of the Mudejars in the Light of a New Source", *al-Qantara*, XVII/1, Madrid 1996, s. 19-58; P. Chalmeta, "Mudéjar", *EP* (İng.), VII, 286-289.

MEHMET ÖZDEMİR

MÜDELLES

(bk. TEDLİS).

MÜDERRİS

(المدرّس)

Medresede ders veren yüksek rütbeli hoca.

Sözlükte "okumak, anlamak, bir metni öğrenmek için tekrar etmek" anlamındaki ders kökünün "tef'il" kalıbından türeyen müderris kelimesi, medreselerin ortaya çıktığı IV. (X.) yüzyıldan itibaren görülmekle birlikte (İbn Asâkir, VII, 220; Zehebî, XIV, 79-80; XVII, 235) V. (XI.) yüzyılda Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün Nizâmiye

MÜDERRİS

medreselerini kurmasından sonra burada ders veren en yüksek rütbeli ilim adamı için kullanılmaya başlanarak resmî bir mahiyet kazanmıştır. Kaynaklarda Nizâmiye medreselerinde görevli âlimlerden bahsedilirken müderrisin yanında (İbnü'l-Esîr, X, 146) görevlerinin “tedrîsü'n-Nizâmiyye” (tedrîsü'n-nahv bi'n-Nizâmiyye) gibi tabirlerle de tanımlandığı (Zehebî, XIX, 210, 323, 343, 394; XX, 169, 387; XXII, 88), diğer medreselerde görev yapan hocalar için de benzer ifadeler yer verildiği görülmektedir (a.g.e., XXII, 188, 365; XXIII, 54, 76, 98). Müderris kelimesi herhangi bir ilim dalı anılmadan mutlak olarak kullanıldığında fıkıh hocası kastedilirdi; hadis, kıraat, tasavvuf ve nahiv gibi ilimleri öğreten kimseler için de genellikle şeyh kelimesi kullanılırdı.

Medreselerin bir kurum niteliği kazanmaya başladığı Selçuklular döneminde müderrisler Dîvân-ı Vezâret'ten çıkan ve Nizâmülmülk'ün imzasını taşıyan bir menşurla tayin edilirken daha sonraları bizzat sultanların ve halifelerin tevkii ile de tayin edilmişlerdir (İbnü'l-Cevzî, XVI, 289; XVII, 173). Tayinlerde ilmi liyakatin yanı sıra hocaların kalitesi ve aldıkları icâzetin türü de önemliydi. Müderrislerin tayin menşur ve mersûmlarında ilmi ve dini korumanın önemine dair cümleler, tayin sebebi ve onu öven sözler yer alırdı. Memlûkler'den Sultan Kalavun'un, Takıyyüddin Hasan b. Kâdî Şerefeddin'i Mansûriye Medresesi'nin Mâlikî mezhebi müderrisliğine tayin ederken çıkardığı mersûmda yukarıdaki hususların ardından onun bu göreve belâgatı, ilmini yüksek seviyede bir âlimden almış asil bir kimse olması, faziletiyle emsallerinden önde bulunması ve takvâsi sebebiyle tercih edildiği belirtilmektedir (İbnü'l-Furât, VIII, 27-28). Kalkaşendî'nin hâtime aynı anlamda kullandığı “sâniu'l-ke-lâm” ifadesinin müderrisleri de içerdiğini söyleyen Ahmed Çelebi müellifin onlarda aradığı şartların müderrisler için de geçerli olduğunu söylemektedir. Bu şartlara göre müderrisin vücut ölçülerinin uyumlu, ayrıca akıllı, kültürlü ve anlayışlı, âdil, iffet sahibi, gözü tok ve cömert olması gerekmektedir (*İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, s. 260).

Müderrisler görevlerine devlet ve ilim adamlarının katıldığı bir merasimle başlardı. Sübkî, Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne müderris tayin edilen Ebû'l-Hayr el-Kazvîni'ye önce hil'at giydirildiğini, fukaha, müderrisler, devlet adamlarından ve eşraftan kalabalık bir grupla medreseye gelip ders kürsüsüne oturduğunu, hatim

okunup duası yapıldıktan sonra onun bazı âyetleri tefsir ederek ilk dersi verdiğini anlatır (*Tabakât*, VI, 10). Müstansiriyye medreselerinde de benzer bir merasimin yapıldığı kaydedilmektedir. Buna göre yeni müderrise vezirin makamında hil'at giydirilir ve kendisi için bir binek hazırlanırdı. Medreseye devlet erkânının eşliğinde gider, kürsüden verdiği ilk dersi imamlar, fukaha ve âyan da dinlerdi. Müderrislerin kendilerine özgü kıyafetleri vardı. Görevden azledilen müderrisler bu kıyafetlerini çıkarmak zorunda idi (Nâcî Ma'rûf, I, 84). Önceleri ulemâya mahsus bir kıyafet söz konusu değilken Ebû Yûsuf, ulemâ sınıfının halktan ayırt edilmesi için siyah sarık ve taylasan giymelerini şart koşmuş, bu giyim tarzı daha sonraları müderris ve fakihler için zorunlu hale gelmiştir. Müderris kıyafetleri Fâtımîler, Eyyübîler ve Endülüs müslümanlarında da diğer sınıflardan ayrı idi. Endülüs müderris kıyafetleri bazı değişikliklere uğrayarak günümüz üniversite hocalarının kıyafetlerinin ilk şeklini oluşturmuştur (Ahmed Çelebi, s. 279 vd.).

Müderrisler genellikle “müderrisü Herât, müderrisü Kayseriyye, müderrisü Sivas” gibi ders verdikleri şehre (İbn Asâkir, XXIV, 331; XXXVI, 472), “müderrisü'n-Nizâmiyye” gibi görev yaptıkları medreseye, “müderrisü'l-Hanefiyye, müderrisü'l-Mâlikîyye” gibi fikhini okuttukları mezhebe (Zehebî, XVIII, 310; XX, 209) ve “müderrisü'l-hadîs” gibi verdikleri derse izâfetle anılmıştır.

Kaynaklarda müderrisin öğrencilerin kabiliyetine göre konuşması, dersi anlatırken anlaşılır bir dil kullanması, öğrencinin derse ilgisini sağlaması, kendisinin ve yardımcıının (muîd) öğrenciye sert davranmaması gibi eğitim psikolojisiyle ilgili birçok kural yer almaktadır. Bu konuda müstakil eserler de yazılmıştır (bk. TÂLİM ve TERBİYE).

Müderrisler genellikle ömür boyu görevlerini sürdürmüşlerdir. Alparslan zamanında sadece bir müderrisin azledildiği bilinmektedir. Bu dönemde Bağdat Nizâmiye Medresesi'nin gasbedilmiş bir arazi üzerine inşa edildiği iddiasıyla burada ders vermekten kaçınan müderris Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin yerine Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ tayin edilmiş, ancak Şîrâzî kısa bir süre sonra ikna edilince Ebû Nasr görevinden alınmıştır.

Medreselerde her ilim dalında uzman bir müderris bulunmakla birlikte bir müderrisin değişik dallarda ders vermesi de

mümkündü. Öte yandan bir ilimde üstat olan bir müderrisin bir başka alandaki hocanın talebesi olduğunu gösteren örnekler vardır. Meselâ İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin bir taraftan babasından miras kalan medresede ders verirken diğer taraftan başka bir medresede Ebû'l-Kâsım el-İsferâyîni'den ders aldığı kaydedilmektedir. Bir müderris, birden fazla medreseye tayin edilmesi halinde bunlardan birinde bizzat ders verirken, diğerlerinde ise kendi adına ders okutan ve nâib (veya halife) adı verilen ücretli vekil hocalar görevlendirmekteydi. Müderrisler kendi meslekleri yanında kadılık ve müftülük gibi görevleri de yürütmüştür (Zehebî, XVIII, 72; Sübkî, VI, 175, 186).

Halkın ve talebelerin sevdiği bazı müderrislerin bir başka yere tayin edilmesi veya ölümleri büyük üzüntüyle karşılanmıştır. Nizâmülmülk, Ebû Bekir eş-Şâşî'yi Gazne'den Herat'a tayin ettiğinde halkın çok üzüldüğü (Sübkî, IV, 190), Cüveynî'nin vefatında 400 kadar öğrencisinin kalem ve hokkalarını kırdığı ve bir yıl ders yapmadığı kaydedilmektedir (İbn Kesîr, XII, 137). Nizâmülmülk de Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin ölümü üzerine medreseye yeni müderris tayinini uygun görmemiş ve Nizâmiye Medresesi'nin bir yıl kapalı kalması gerektiğini söylemiştir (İbnü'l-Esîr, X, 132-133).

Müderrislerin ücretleri görev yaptıkları medresenin vakfının gelirine göre değişmekteydi. Müderris bu vakıfların mütevellisi ise bunun için vakfiyede kendisine bir ücret tahsis edilirdi. Meselâ Selâhaddin-i Eyyûbî'nin yaptırdığı Salâhiye Medresesi vakfiyesine göre müderrisin maaşı aylık 40 dinardı; bunun yanında medrese vakıflarına nezaret ettiğinden ayrıca 10 dinar ödenir, günlük ekmek ve su ihtiyacı da karşılanırdı (Süyûtî, II, 257). Emîr Cemâleddin Medresesi'nde müderrisler aylık 300 (Makrîzî, *el-Hıta*, II, 402), Nâsiriyye Medresesi'nde 200 (Makrîzî, *es-Sülûk*, I/3, s. 1046) dirhem ücret alırlardı. Bu ücretler zamana ve malî duruma göre değişiklik göstermektedir (Makdisi, s. 163 vd.). Bazan müderrislere ücretinin çok üstünde hediyeler verilir.

Müderrisler genellikle iyi yetişmiş, karakter sahibi kişilerdi. İhtiyaçları olsa da kimseden bir şey istemezlerdi. Kendileri için özel medreseler, hastahaneler inşa edilip mülkler vakfedildiği halde kendi emekleriyle geçinmeyi tercih edenler bulunduğu gibi çok zengin olup medrese yaptırınlar da vardır. Görevi hemen kabul etme-

yenler ve uzun bir çabadan sonra ikna edilenler yanında müderris olmak için mezhebini değiştirenlere de rastlanmaktadır. Müderrisler arasında nâdir de olsa şiir, edebiyat, hat ve atıcılık gibi sanat ve spora meraklı kişiler de çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib, *Târîhu Bağdâd*, III, 247; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, VII, 220; XXIV, 331; XXXVI, 472; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVI, 245, 246, 281, 289, 292; XVII, 173, 214-215; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX-XII, tür.yer.; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 79-80; XVII, 235; XVIII, 72, 310; XIX, 210, 323, 343, 394; XX, 169, 209, 387, 477; XXII, 88, 188, 365; XXIII, 54, 76, 98, 105; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhi), IV, 80, 175, 190, 218; VI, 10, 22, 175, 186; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Müslim v.dğr.), Beyrut 1985, XII, 127, 135, 136, 137; İbnü'l-Furât, *Târîh* (nşr. K. Züreyk – Nedâ İzzeddin), Beyrut 1939, VIII, 27-28; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, XIV, 322 vd.; Makrîzî, *el-Hi-tâ*, II, 401, 402; a.mlf., *es-Sülûk* (Ziyâde), I/3, s. 1040 vd., 1046; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), VIII, 680, 681; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, II, 257; Münâvî, *Feyzü'l-kadir*, III, 378; V, 184, 210; Nâcî Marûf, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Müstansiriyye*, Kahire 1396/1976, I, 84; Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitîm-Öğretim Târîhi* (trc. Ali Yardım), İstanbul, ts. (Damla Yayınevi), s. 234, 245-253, 260, 279 vd.; G. Makdisi, *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West*, Edinburgh 1981, s. 6, 34, 47, 113, 153 vd., 163 vd., 272 vd.; Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamani*, Ankara 1983, II, 387 vd.; İsmail Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, VII, 247-248.

NEBİ BOZKURT

Osmanlılar'da. Osmanlı ilmiye teşkilâtında kadılık ve müftülükle birlikte oluşan üç temel görevden biri olan müderrislik medreselerde çeşitli dersler veren hocaları nitelikleme üzere kullanılmıştır. Medrese sisteminin ortadan kalkmasından sonra da yüksek dereceli okullarda görev yapan hocalar için bu unvan sürdürülmüştür. XIX. yüzyılda açılan Batı tarzındaki eğitim kurumlarının hocaları da müderris unvanıyla anılmıştır.

Klasik İslâm medrese sisteminde olduğu gibi Osmanlı medreselerinde de eğitim öğretim faaliyetinin temelini müderris teşkil eder. Medrese aslında bir kurum veya yapı olarak bir önem taşımaz, buradaki müderrisin bizzat kendisi ön plandadır. Müderrisin belirleyici olduğu bu anlayış İslâm dünyasında teşekkül eden bir gelenek halinde Osmanlılar'a da yansımıştır. Bundan dolayı icâzetnâmelerde medrese adı geçmeyip müderrislerin ve onlardan okunan derslerin, kitapların ismi zikredilir. Müderrislik aynı zamanda ulemâ mesleği olduğundan zamanla belirli hiyerarşik ka-

demelenmeyi de sağlamış ve XVI. yüzyıl ortalarından itibaren gelişen yapısıyla ilmiye teşkilâtındaki yerini almıştır. İlk dönem Osmanlı medreselerinde görev yapan müderrislerin çoğunu daha yüksek ilmi muhitlerden gelenler oluştururken Osmanlı Devleti'nin genişlemesine paralel biçimde çoğalan medreseler zaman içerisinde müderrisliğin de kaynağını teşkil etmiştir.

XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlılar'da müderris tayinleri kazaskerlerin teklifiyle yapılırdı. Daha sonra Hâşiye-i Tecrîd, Miftâh ve kırklı müderrislerin tayinleri yine kazaskerler, daha yukarı derecedekilerin tayinleri ise şeyhülislâmın teklifi, sadrazamın padişaha arzı ile gerçekleşmiştir. Nitekim şeyhülislâmın on sekiz müderrisin silsile halinde tayinini içeren ve sadrazamın telhisiyle padişaha sunulmuş olan listesini IV. Mehmed, "Vech-i meşrûh üzere verdim" hatt-ı hümayunu ile onaylamıştır (Uzunçarşılı, s. 59-60). Müderriste aranan vasıflar vakfiyelerde "ehl-i ilim ve sâhib-i fazilet, sâhib-i haysiyet olmak" şeklinde ifade edilir. Bazı vakfiyelerde okutacağı dersler ve mensup olduğu mezhep konusunda da birtakım niteliklerin arandığı dikkati çeker.

Genellikle Osmanlı sisteminde medrese tahsili yaparak icâzet alanlar müderrislik için aday olabiliirdi. Tercihine göre Anadolu veya Rumeli kazaskerinin defterine kaydolup sıra bekler, böylece mülâzemet dönemi başlardı. Sırası gelince en aşağı medreseden itibaren yirmili, otuzlu, kırklı, ellili derecelerine ulaşır, ardından bizzat kazaskerinin de bulunduğu bir ilim heyeti huzurundaki imtihanında başarılı olursa Sahn müderrisliğine yükselirdi. Ulemâ ailelerine mensup genç adaylar "mevâfîzâde kanunu"nun verdiği imtiyazla daha yüksek dereceden müderris olurlardı. Kanunnâmelerde ve özellikle Fâtih'in teşkilât kanunnâmesinde müderrislerin dereceleri, başka görevlere geçişleri, maaşları ve el-kâbı konusunda çeşitli kayıtlar bulunmaktadır.

Müderrisliğe adayın başvuruşu ile münferit olarak yapılan tayinler yanında silsile tayin sistemi eskiden beri yerleşmiş bir usuldü (Selânikî, s. 361, 559, 586, 665, 724, 729, 846). Daha önce her medreseye bir müderris verilirken XX. yüzyıl başlarında mektep tarzında medreseler açılınca her derse bir müderris tahsis etme sistemi benimsendi. Bu tayinler ders adları ve müderris adları sıralanarak yapılırdı (*Ceride-i İlmiyye*, IV/35 [1336], s. 1049). Tayin-

ler müderrise verilen tuğralı orijinal beratla kesinlik kazanırdı. Burada genellikle görevlendirildiği şehir ve medrese, kaç akçe ile tayin edildiği, başlama tarihi ve süresi gibi hususlar yer alırdı.

İlk dönemlerde medrese mezunları, diğer ilmiye makamları yanında medreselere müderris olmada da bir problemle karşılaşmıyorlardı. Fakat XVI. yüzyıldan itibaren mezun sayısı artınca müderris kadroları bunlara yetmemeye başladı. Bunun üzerine Ebüssuûd Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında mülâzemet sistemi belirli bir kurala bağlandı. Medreseden mezun olanların adları "matlab" (rûznâmçe) denilen deftere yazılacak ve bunlar sıralarını bekleyecekti. Ayrıca tanınmış medreselerde müderrislik kadrosu açıldığında bu göreve birden fazla talip çıkması durumunda bunlar arasında imtihan yapılırdı. Bu imtihan da adaylardan bir konuyu değerlendiren bir risâle yazmaları istenirdi. İmtihanlar çok defa büyük camilerden birinde Rumeli ve Anadolu kazaskerinin de iştirakiyle halka açık olarak gerçekleşirdi. 1528'de Fâtih medreselerinden birinin müderrisliği boşalınca Sahn pâyesiyile Edirne Dârülhadisi müderrisi Kılıççızâde İshak Çelebi, Edirne Üç Şerefeli müderrisi Çivizâde Muhyiddin Mehmed ve Bursa Sultâniye müderrisi İsrâfîlzâde Fahreddin efendiler başvurmuşlardı. Rumeli kazaskeri Fenârizâde Muhyiddin ve Anadolu Kazaskeri Kâdirî efendiler huzurunda Ayasofya Camii'nde yapılan imtihanında cevapları ihtiva eden risâleler değerlendirilmiş, ayrıca kendi aralarında cevaplarıyla ilgili tartışma da düzenlenmişti (Atâî, s. 134). Bunun son örneklerinden biri Hüsrev Hoca'nın (ö. 1953) ruûs imtihanında yazdığı risâledir.

Öte yandan bazı Osmanlı kaynaklarında medrese mezunlarının müderrislik için imtihana nasıl girdiği ve hangi derslerden sorular sorulduğu hakkında dikkat çekici bilgiler vardır. XVIII. yüzyılın son çeyreğine ait bir kaynaktaki Şeyhülislâm Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'nin müderrislik imtihanı yapmak için padişah tarafından görevlendirildiği, cuma günü başlayan imtihana 199 kişinin katıldığı, imtihan heyetinin bunları üç kısma ayırdığı, *el-Mu'tavve'*den bir konuyu ders olarak tayin ettikleri, bir hafta süren imtihanın tamamlanmasından sonra mevâfîzâdeler dahil almış dört kişinin seçildiği ve bunların dersiyelere dağıtıldığı belirtilir (*Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 112-114). Yine aynı kaynaktaki (s. 123-124) silsile halindeki müderris tayinleriyle ilgili kayıtlara rastlanır.